

Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi gróf föderalizmusa

Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi gróf (1894-1972)¹ a Páneurópa-mozgalom kezdeményezője és vezetője, a föderalizmus történetének jelentős alakja volt. Azon gondolkodók közé tartozott, akik hittek a békés világföderáció klasszikus eszméjében, s a svájci alkotmányos minta alapján szervezett európai föderációt a világszövetség regionális tagjaként képzelték el. A világbéke és az európai országok gazdasági és politikai együttműködésének előmozdítását tekintette munkássága legfőbb céljának. Coudenhove-Kalergit sokáig az idealista föderalisták közé sorolták. Az európai egység megteremtése érdekében kifejtett munkásságának az értékelése pedig sok vitát váltott ki. Az alábbi esszé célja Coudenhove-Kalergi gróf föderalista gondolatainak az újragondolása.

A békés világföderáció gondolata és az európai föderáció

Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi társadalomszervezésről és a nemzetközi kapcsolatok elméletéről és gyakorlatáról való gondolkodását az európai és a japán kultúra összehasonlítása formálta. A világtársadalmat egy olyan egységet alkotó egésznek tekintette, amelynek alkotórészei egymással állandó kölcsönhatásban vannak. A háborút decivilizációs jelenségnek tartotta. Az európai társadalom szervezését abból a szempontból vizsgálta, hogy mi az, ami az európai kultúrából kiemelhető és az emberiség közös kulturális kincsének tekinthető. S mi az, ami a háborús pusztításhoz vezető téveszmék okozója, s hogyan teremthető béke Európában és a világon.

Coudenhove-Kalergi az európai társadalomszervezés egyedülálló nagy teljesítményének azt tartotta, hogy fel tudott váltani egy születési előjogokon alapuló nemesi társadalmi gondolkodást az egyenlő polgárjogokon, és az emberi jogok tiszteletben tartásán alapuló államszervezési eszmékkal és intézményekkel. „Az ember és polgár jogainak nyilatkozatát” (1789) „Az emberi jogok egyetemes nyilatkozatának” (1948) megalkotásáig a polgári társadalomszervezés elveit tartalmazó alapvető jogállamszervező dokumentumnak tekintette, melynek eszmeiségét a társadalomszervezésben folytatni kell. Ugyanakkor felismerte, hogy az európai társadalomszervezés legnagyobb problémája az, hogy sem a feudális monarchiák, sem a monarchikus nemzetbirodalmak, sem a polgári nemzetállamok nem tudták létrehozni az államok közötti békés szövetségi politikát. Az egyes államok jelentős eredményeket értek el a belső demokratikus államszervezetük kialakításában, ezzel párhuzamosan azonban nem hozták létre az nemzetközi együttműködés békés alapjait megteremtő európai, és világszervezetet. Mindennek okaként az expanzív hatalmi politika érdekeit szolgáló szuverén nemzetállami és nemzetbirodalmi gondolkodás érvényrejutását és a nacionalizmust jelöli meg.

Coudenhove-Kalergi az európai társadalomszervezés, és az európai politikai gondolkodás történetét kutatva felismerte és kiemelte azokat a gondolkodókat, akik a különböző népeket és kultúrákat szembeállító, hamis képzeteket sugalló hatalmi politikai manipulációk ellen fejtették ki gondolataikat a békés világföderáció eszméje védelmében: Dubois, Pogyebárd, Erasmus, Crucé, Grotius, Comenius, Saint-Pierre, Penn, Locke, Montesquieu, Rousseau, Kant, Tocqueville, Proudhon, Nietzsche. Szerinte ők teremtették meg a demokratikus jogállami és nemzetközi jogi politikai gondolkodást, melyet az európaiság jog-államszervezési lényegének és az európai identitástudat alapjának tekinthetünk, s melyet folytatni lehet. E gondolkodók mindegyike a békés világföderáció klasszikus eszméjében hitt.

Coudenhove-Kalergi lényegében ezt a gondolkodási hagyományt folytatta. Számára a békés világföderáció eszméje egy olyan perszonalista társulási rendszert jelentett, amelynek kiindulópontja az egyén, s az egyének szabad önkormányzatán alapuló társulási valóságos érdekeik szerint. E folyamat során mind nagyobb és nagyobb közösségek, családok, községek, városok, megyék, országok, államszövetségek, szövetségi államok, és regionális szövetségek keletkeznek az egyén körül koncentrikus köröket leírva. A záró kör pedig maga a világföderáció, amelynek az európai föderáció az egyik tagja. A világföderáció különböző szintjeit alkotó közösségeket a demokratikus államjog, a nemzetközi jog, az univerzális emberi jogok, és az önrendelkezési jog rendezőelveinek a tudatosan

---

¹ Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi grófról: Rolf ITALIAANDER: Richard N. Coudenhove-Kalergi. Begründer der Paneuropa-Bewegung. (Persönlichkeiten der Europäischen Integration, Band 5). Eurobuch-Verlag, Freudenstadt, 1969; Ben ROSAMOND: Theories of European Integration. St. Martin's Press, New York, 2000; David LONG - Peter WILSON (eds.): Thinkers of the Twenty Year's Crisis: Inter-War Idealism Reassessed. Clarendon Press, Oxford, 1995; Derek HEATER: The Idea of European Unity. Leicester University Press, London, 1992; Bernard VOYENNE: Histoire de l'idée Européenne. Payot, Paris, 1964; Denis de ROUGEMONT: Vingt-huit siècles d'Europe. La conscience européenne à travers les textes d'Hésiode à nos jours. Payot, Paris, 1961; Rolf Helmut FOESTER: Europa. Geschichte einer politischen Idee. Nymphenburger Verlagsbuchhandlung, München, 1967; Albrecht CARRIE: The Unity of Europe: a Historical Survey. Secker & Warburg, London, 1966; Henri BRUGMANS: L'idée européenne, 1920-1970. De Tempel, Bruges, 1970; KÖVICS Emma: Az európai egység kérdése és Németország, 1919-1933. Akadémia Kiadó, Budapest, 1992; Peter M. R. STIRK: A History of European Integration since 1914. Pinter, New York, 1996; Peter M. R. STIRK: Authoritarian federalists in Central Europe. In: Andrea BOSCO (ed.): A Constitution for Europe. A Comparative Study of Federal Constitutions and Plans for the United States of Europe. Lothian Foundation Press, London, 1991. 199-213; Martin POSSELT: The European Parliamentary Union. (1946-1952). In: Andrea BOSCO: (ed.): The Federal Idea. 1. Lothian Foundation Press, London, New York, 1991-1992; Frank VERECKEN: La lutte pour les Etats-Unis d'Europe. Richard Coudenhove-Kalergi en exil 1938-1947. Lothian Fondation Press, London, 1996; Élisabeth du RÉAU: L'idée d'Europe au XXe siècle. Éditions Complexe, Paris, 2002; BÓKA Éva: Az európai egység gondolat fejlődéstörténete. Napvilág, Budapest, 2001.

létrehozott harmóniája tartja egybe. Így az egyén ebben a rendszerben nemcsak a saját jogállami közösségének az alanya, hanem egyúttal a nemzetközi jog és az univerzális emberi jogok alanya is. Tagja a saját szűkebb közösségének, és egyben világpolgár. Felismerte, hogy a szuverén nemzetállami rendszerben az egyén jogalanyisága alá van rendelve a szuverén nemzetállam érdekeinek: az egyén a többi nemzetállammal csak a saját nemzetállamán keresztül kerülhet kapcsolatba. Így a nemzetközi jognak és az egyetemes emberi jogoknak csak a nemzetállamon keresztül – közvetetten - alanya. Mindez jelentősen torzítja az állampolgári és az emberi jogok érvényesülését, és akadályozza a nemzetek feletti békés szövetségi politika kialakulását. Így csökken a valóságos problémamegoldásra való koncentráció, s a társadalomszervezés veszélyes tévutak zsákutcájába kerülhet.² Voltaképpen ezért kritizálta a nemzetállami rendszert. Helyette – a Páneurópa-mozgalomban részt vevő kortársaihoz hasonlóan - az önkormányzati és a nemzetek feletti asszociatív struktúrák összhangjának a kialakítását szorgalmazta a nemzeti sajátosságok és a sokszínűség megőrzésével, a svájci minta alapján. S a kihívás éppen az volt, hogyan lehet úgy formálni Európát, hogy mindez valósággá váljon.

A demokratikus európai föderáció terve, 1923-1932

Coudenhove-Kalergi az új típusú európai nemzetközi kapcsolatok elméletéről az 1923-ban megjelent Páneurópa című politikai esszéjében fejt ki gondolatait.³ Szerinte az első világháború után kialakult állam és nemzetközi szisztémában az európai föderáció a szuverén nemzetállami széttagoltság és az erős nacionalizmus miatt csak több lépésben hozható létre. Az út a nemzetállamok szövetségi jog által szabályozott konföderációján keresztül több lépésben vezet a nemzetállamok föderációjához: Először egy Pánamerikai Unió típusú konföderatív jellegű európai államszövetséget hoznak létre a Népszövetség kereteiben. Erre az első páneurópai kongresszuson kerül sor. Itt megalakítják a Páneurópai Szövetséget, s szerződésben lefektetik a működési alapelveit. A második lépés a páneurópai döntőbíróóság létrehozása a tagállamok közötti határozatok és egyezmények betartása céljából. Mindezzel párhuzamosan megállapodnak a védelmi unió létrehozásában, s szerződésbe foglalják alapelveit. A harmadik lépés a vámunió megteremtése. A negyedik lépés pedig a páneurópai alkotmány megalkotása, az amerikai vagy a svájci alkotmány mintájára. Az európai alkotmány létrehozása a nemzetek feletti intézményeken és a tagállamok autonómiáján alapuló európai nemzetet, melynek minden állampolgára kettős állampolgár: európai, és a saját nemzetéhez tartozó állampolgár. Coudenhove-Kalergi egyedül az egyesült Európa keretei között tudja elképzelni a területi rendezést, a határrevíziók konfliktus nélküli megoldását, és a kisebbségek védelmét. Tervei szerint Páneurópa belső stabilitását a tolerancián alapuló, mindenkire érvényes és kötelező kisebbségvédelem szolgálná, melynek alapelveit európai tolerancia ediktumban rögzítik. Az igazi megoldást azonban a saját néphez fűződő identitáson felül mindenkiben kialakuló európai szolidaritásérzéstől, s az európai identitástudat és az európai jog kialakulásától várta. Szerinte az európai szuverén nemzetállami partikularizmus és annak életben tartója a nacionalizmus, mely ellenséges nemzeti sztereotípiák, előítéletek és tévhitiek táplálója, csak így győzhető le.

Coudenhove-Kalerginek sikerült a politika színterére vinnie a demokratikus európai föderáció megteremtésének eszméjét: Briand, vezető francia politikus felkarolta és támogatta a demokratikus európai egységmozgalmat. Európa egységéről alkotott elképzelésükben közös vonás, hogy mindketten elítélték a nacionalizmust és az egységes Európa létrehozásán fáradoztak. Az ahhoz vezető társadalomszervezési utat azonban különbözőképpen képelték el. Coudenhove-Kalergi a Briand által felvázolt konföderatív európai uniót csak az európai föderációhoz vezető első lépésnek tekintette, melyet követnie kell a második lépésnek, mely a közös ügyek terén a nemzetek feletti együttműködést megteremtő föderáció. Nagy veszteségnek tartotta, hogy Briand mozgalma vereséget szenvedett. Európában totalitárius rendszerek jöttek létre. A fejlett haditechnikájú barbárságba való visszasüllyedés veszélye fenyegetett.

Harc a totalitárius diktatúrák ellen

A népszuverenitás, a nemzeti önrendelkezés és a nemzetközi szervezet eszméit meg nem értő, s a politikusok által megtévesztett tömegek a fasizmus, a nemzeti szocializmus és a sztálinizmus támogatóivá váltak a két világháború között. Nem igazán lelkesítette őket a demokratikus európai föderáció víziója, s nem támogatták a demokratikus európai egységmozgalmat. Coudenhove-Kalergi - a Páneurópa-mozgalomhoz tartozó Ortega y Gassethez, Thomas Mannhoz, és Salvador de Madariagához hasonlóan - igyekezett feltárni a tömegek viselkedésének a mozgatórugóit. E gondolkodók, hozzá hasonlóan, a demokratikus perszonalista föderalizmus képviselői voltak, s a totalitárius rendszerek megértése és kritikája komoly kihívást jelentett számukra. Coudenhove-Kalergi az elsők között ismerte fel és fogalmazta meg Mussolini fasiszta doktrínájának, Hitler nemzeti szocialista rendszerének, és

² R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Totális állam – totális ember. Századunk kiadás, Budapest, 1937. 144-145. old.

³ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Paneuropa. Paneuropa-Verlag, Wien-Leipzig, 1926.

Sztálin rendszerének az útvesztőit és veszélyes voltát.⁴ A totális rendszerek elleni harc egyetlen eszközének az emberi szabadságjogok elvén alapuló demokratikus föderáció megteremtéséért folytatott küzdelmet tartotta. Hitt abban, hogy ez elvezet a testvériség eszméjének a valóra válásához: „A testvériség politikai követelése a föderalizmus, az állam természetes és szerves felépítése az egyénekből”.⁵ A történelmi fejlődés során ilyen struktúrát már megvalósított az Amerikai Egyesült Államok, és a svájci kantonok szövetsége. Coudenhove-Kalergi tehát azt gondolta, hogy a totális (önkényuralmi) állam és a totális (szabad) ember világraszóló küzdelmét a „testvériség forradalma” oldja meg. A „testvériség forradalma” pedig Európában a demokratikus európai föderáció megteremtését jelenti.

A demokratikus alkotmányos európai föderáció víziója, 1938-1945

Coudenhove-Kalergi a „Europe must unite”⁶ című politikai esszéjében fejtette ki vízióját a demokratikus alkotmányos európai föderációról. Azt javasolja, hogy vessenek véget az európai államok közötti anarchiának, és a svájci 1848-as alkotmány mintájára szervezzék meg az európai népközösséget. Ez független és egyenlő nemzetállamok föderatív szövetsége, mely közös politikát folytat a külpolitika, a hadügy, és a gazdaságpolitika szervezése és ellenőrzése területén.⁷ Pontosabban, egy egységes piaccal rendelkező gazdasági, politikai és védelmi szövetség olyan európai államok között, amelyek elfogadják a kormányzottak érdekeit képviselő kormányzás és az emberi jogok alapelveit, s decentralizáló, asszociatív politikát folytatva védik az egyéneket az állam és az állami szervek túlkapáisaival szemben. Az Európai Egyesült Államok (Európai Föderáció) a következő elveken alapul: európai együttműködés a külpolitika, a katonai, a gazdasági és a pénzügyi politika terén; a föderációban részt vevő államok függetlenségének, integritásának, biztonságának, egyenlőségének és nemzeti sajátosságainak a garantálása; a személyi jogok tiszteletben tartása; a vallási és nemzeti kisebbségek egyenjogúságának a biztosítása. Létre kell hozni az európai pénzügyi, gazdasági és gyarmatügyi együttműködést elősegítő intézményt, valamint az európai föderáció, a brit domíniumok, az amerikai kontinens, a Szovjetunió, és az ázsiai és afrikai népek közötti együttműködést előmozdító nemzetközi szervezetet.⁸ Coudenhove-Kalergi hisz abban, hogy Európa békéjét csak a demokratikus európai föderáció biztosíthatja.

Coudenhove-Kalergi a második világháború kitörésekor amerikai emigrációba kényszerült. A New York Egyetem a történettudomány professzorává nevezte ki: a két világháború közötti európai történelemről tartott előadásokat és a háború utáni európai föderáció létrehozásával és az európai alkotmánnyal foglalkozó szemináriumot vezetett Arnold Zürcherrel együtt. Tevékenységét nagy érdeklődés kísérte az amerikai emigrációban élő európai politikusok körében. Sikert ért el továbbá létrehozni az „American Committee for a Free and United Europe” szervezetet, mely az Európai Egyesült Államok eszméjét és annak megvalósítását támogatta. Az elnök Fulbright szenátor lett, az alelnök pedig William Bullitt.

Coudenhove-Kalergi és a második világháború utáni európai egységpolitika

Coudenhove-Kalergi 1946 júniusában Európába utazott, hogy részt vegyen az Európai Egyesült Államok megszervezésében. Remélte, hogy Churchill teljes erővel nekilát e nagy feladatnak, s hogy Amerika támogatni fogja az európai föderáció tervét. Coudenhove-Kalergi megítélése szerint az ellenállási mozgalom föderalista jellegű volt. A második világháború után az emberek az európai föderációt támogatták. A kormányok azonban a háború előtti nemzetállami eszméket élesztették újjá. Világosan látta, hogy a kialakult történelmi helyzetben az európai integráció szükségszerűen angolszász jellegű lesz: a brit politika ellenzi a nemzetek feletti intézmények létrehozását, és az európai alkotmány megalkotását. Így csak nehezen tudta elképzelni, hogy sikerül meghaladni a második világháború előtti klasszikus nemzetállami politikát. Az európai föderációért való harcot azonban következetesen folytatta.

Európa második világháború utáni újjászervezését illetően két eltérő elképzelés alakult ki: az egyik a Churchill és Duncan Sandys által képviselt kormányközi együttműködésre épülő unionista elképzelés volt. A másik a nemzetekfelettség elvét elfogadó amerikai és svájci típusú alkotmányos föderalista elképzelés, melyet Coudenhove-Kalergi és Spinelli képviseltek. A két koncepció különböző államszervezési utat jelentett ugyanazon cél elérése érdekében. Ugyanakkor maguk a föderalisták is két csoportra oszlottak: a parlamentáris alkotmányos föderalistákra, és a kibővítéses perszonalista föderalistákra. Az utóbbiak közé tartozott Hendrik Brugmans, Denis de Rougemont, Alexandre Marc, Henri Freney. Ők a háború után a svájci Hertensteinben létrehozták az Európai Föderalista Uniót.

⁴ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Totális állam – totális ember. Századunk kiadás, Budapest, 1937; R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Sztálin és tsa. Totális állam, totális ember. PVP Stúdió, Budapest, 1995.

⁵ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Totális állam — Totális ember. 144. old.

⁶ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Europe must unite. Paneuropa Editions Ltd. Glarus, 1939.

⁷ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Europe must unite. 8. old.

⁸ Uo. 158-160. old.

Annak ellenére, hogy programjuk lényegében megegyezett a Páneurópa-mozgalom programjával, mégis külön szövetséget alkottak. A második világháború után tehát három európai egységsszervezet alakult ki, a brit unionista (konföderalista), az európai perszonalista föderalista, és a Coudenhove-Kalergi által vezetett európai alkotmányos parlamentáris föderalista mozgalom.

Coudenhove-Kalergi úgy ítélte meg, hogy az angolszász kormányközi együttműködési elképzeléssel szemben a parlamentek közötti együttműködést kell megszervezni, és a közös európai parlament létrehozását kell célul kitűzni. Így az egyes államok parlamentjei a kormányokat az európai föderáció létrehozása irányában tudnák motiválni. Mindez megítélése szerint „nyílt összeesküvésné” hathatott az angolszász elképzelésekkel szemben. Ha ugyanis sikerül létrehozni az összes európai állam parlamenti képviselőjének nemzetek feletti európai parlamentjét törvényhozó jogkörrel, s a kormányok végrehajtó és közvetítő szerepével – mindez forradalmi változást jelentene az európai és a nemzetközi politikában.⁹ Coudenhove-Kalerginek e tervből annyit sikerült megvalósítania, hogy létrejött az Európai Parlamenti Unió, mely 1947-ben Gstaadban alakult meg. Céljai között a következők szerepeltek: az ENSZ Alapokmánya 52. cikkelye értelmében európai regionális-csoport életrehozása Európai Egyesült Államok néven, melynek minden együttműködésre kész ország a tagja lehet, s melynek végső célja egész Európa egyesítése; európai alkotmányozó gyűlés összehívása az európai alkotmány kidolgozására: az alkotmányozó gyűlés tagjait vagy a nemzeti parlamentek, vagy közvetlenül a nép választja; nemzeti parlamentekből álló európai parlament létrehozása, mely az európai egységet megteremtő intézmény.¹⁰ Coudenhove-Kalergi voltaképpen arra számított, hogy a kormányok nem tudnak ellenállni a parlamenti kezdeményezésnek. Így a közeljövőben mindenképpen napirendre kell tűzniük valamilyen formában az európai egység kérdését. Számítása beigazolódt: azonban nem Európa Parlament, hanem Európa Tanács jött létre.

Churchill 1948 május 7.-ére Hágába Európa-kongresszust hívott össze. A kongresszus szervezése a brit és a francia európai bizottság, a Hendrik Brugmans vezetése alatt álló Európai Föderalista Unió, és az Európai Gazdasági Liga kezében volt. Az Európai Parlamenti Unió képviselőjeként Coudenhove-Kalergi is a meghívottak között volt. A kongresszuson Coudenhove-Kalergi világosan megfogalmazta, hogy a jelenlevőknek két alternatíva között kell választaniuk: vagy kontinentális európai államszövetséget hoznak létre, vagy miként Svájc és az Amerikai Egyesült Államok megteremtik az alkotmánnyal rendelkező szövetségi államot, és az európai nemzetet. Hangsúlyozta, hogy Európát azért kell egyesíteni, hogy a népek békében, szabadon és jólétben éljenek, s hogy ne legyen több háború.¹¹ A felmerült alkotmánytervek közül, ekkor is, és később 1951-ben is, az európai föderatív szövetségi állam terve mellett volt: a törvényhozó hatalom megtestesítője a kétkamarás parlament, mely képviselő házból és szenátusból áll. A szenátusban az egyenlő államokat képviselő szenátorok, a képviselő házban pedig a nemzeti parlamentek képviselői foglalnak helyet a lakosság szám arányában. A végrehajtó hatalmat a két ház által választott szövetségi tanács testesíti meg. A bírói hatalmat a legfelsőbb törvényszék gyakorolja.¹²

A brit politika hallani sem akart sem európai alkotmányról, sem nemzetek feletti parlamenttel rendelkező föderáció létrehozásáról. A politikai szervezkedések során az európai egységmozgalom kezdeményezőjét és elindítóját végül is háttérbe szorították. Így Coudenhove-Kalerginek nem sikerült létrehoznia az együttműködést az Európa Mozgalom és az Európai Parlamenti Unió között. A kezdeményezés a parlamentektől a kormányok kezébe került: végül 1949-ben megalakult az Európa Tanács.

Coudenhove-Kalergi szerint az Európa Tanács megalakulásával egy sok évszázados eszme vált valósággá, s új demokratikus kibontakozás kezdődött el Európában. Mindezt a Páneurópa-mozgalom és - az abból kifejlődő Európai Parlamenti Mozgalom - legnagyobb sikerének tartotta, de csak az első lépésnek. Úgy gondolta, hogy a megkezdett integrációt egy olyan európai föderáció létrehozásával kell folytatni, amely egyúttal az európai népet és az európai nemzetet is megteremti azáltal, hogy alkotmányban rögzíti az európai állampolgárok és az európai államok együttélésének a szabályait a személyi elv és az autonómia elve alapján.

Mindez azonban a jövő alternatívája lett. Sem az „alkotmányos föderalisták”, sem az Európa Tanács céljait meghatározó unionisták, sem a velük szövetkező funkcionalisták nem tudták elindítani az európai integrációt. A második világháború után kialakult politikai helyzetben az európai integráció tényleges elindítójává a Schuman-terv, Jean Monnet politikája, és az Európai Szén- és Acélközösség vált.

A nemzetek feletti integráció útjának támogatója

⁹ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Eine Idee erobert Europa. Meine Lebenserinnerungen. Verlag K. Desch, Basel, Wien, München, 1958. 272. old.

¹⁰ European Parliamentary Union: Founding Congress at Gstaad, 8-10. September 1947. In: Walter LIPGENS - Wilfried LOTH: Documents on the History of European Integration. Transnational Organizations of Political Parties and Pressure Groups in the Struggle for European Union, 1945-1950. 4. Walter de Gruyter, Berlin, New York, 1991. 126-129. old.

¹¹ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Kampf um Europa. Aus meinem Leben. Atlantis-Verlag, Zürich, 1949. 282-284. old.

¹² R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Kampf um Europa. 288-291. old; R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Die europäische Nation. 161-164. old.

Coudenhove-Kalerginek nem voltak komolyabb kapcsolatai Jean Monnet-val. A közös cél – az európai föderáció – megvalósításáért folytatott szellemi és gyakorlati tevékenység azonban tiszteletet ébresztett benne Jean Monnet iránt, akinek a politikájához sok reményt fűzött. Coudenhove-Kalergi támogatta a Jean Monnet által kidolgozott Schuman-tervet, mely az Európai Szén- és Acélközösség nemzetek feletti intézményes struktúrájának mind több és több területre – gazdaság, védelem, politika - való kiterjesztésén alapult. Nagyra értékelte az általa létrehozott „Akcióbizottság az Európai Egyesült Államokért” szervezetet. Örömmel nyugtázta, hogy Konrád Adenauer, Alcide de Gasperi és Robert Schuman kontinentális európai egységpolitikája elvezethet az európai föderáció kialakulásához. Coudenhove-Kalergi egyetértett alapító társai azon tervével is, hogy Európa három fázisban fog megszületni: az első az Európai Szén- és Acélközösség, a második az Európai Védelmi Unió és a harmadik az Európai Politikai Közösség lesz. Így végül is a politikusok munkájának eredményeként az Európai Egyesült Államok – a Páneurópa-mozgalom által kezdeményezett vízióból - mégis valósággá válik. Amikor pedig az Európai Védelmi Unió és az Európai Politikai Unió terve megbukott Coudenhove-Kalergi nagy reményt fűzött Spaak európai föderalista szellemű gazdaságpolitikájához – aki átvette Duncan Sandys helyett az Európa Mozgalom vezetését.¹³ Reményei végül is beigazolódtak: létrejöttek a Római Szerződések, s megalakult az Európai Gazdasági Közösség és az Európai Unió.

Coudenhove-Kalergi úgy ítélte meg, hogy az európai integráció által elért eredmények megfelelnek a Páneurópa-mozgalom programjának. Ez kezdettől fogva három lépésben képzelte el az európai egység létrejöttét: az első lépésben az államok között egy laza szövetség alakul ki; a második lépésben létrejön az európai vámunió; a harmadik lépésben megalakul a szövetségi állam (Bundesstaat), az Európai Egyesült Államok. 1949-ben az Európa Tanács létrejötték megvalósult az első program, 1957-ben pedig a második. Az út pedig nyitva állt az Európai Egyesült Államok létrehozása felé.¹⁴

Coudenhove-Kalergi örömmel látta, hogy a politikusok aktivizálódtak az európai integráció elindulása után. Ő maga azonban fokozatosan visszavonult, és átadta helyét a vezető politikusoknak: voltaképpen az európai egységmozgalom hosszú története során mindvégig a kezdeményező privát ember maradt.¹⁵

Coudenhove-Kalergi és Charles de Gaulle

Coudenhove-Kalergi és föderalista kortársai között később nézeteltérés alakult ki Charles de Gaulle politikájának megítéléséről.¹⁶ De Gaulle az európai föderalisták számára a francia nacionalizmus élő szimbóluma volt. Államszövetségi programjában komoly visszalépést láttak a Robert Schuman, a Jean Monnet és a Paul-Henri Spaak által elképzelt föderalista európai integrációs célokhoz képest. Ezért támadták de Gaulle-t, mint a demokratikus Európa-eszme ellenségét. Coudenhove-Kalergi azonban – sok európai föderalista kortársa számára meglepetést keltően - úgy gondolta, hogy de Gaulle az európai egység híve, csak más módon, mint ő maga, vagy Schuman. Szerinte de Gaulle megértette, hogy Páneurópa történelmi szükségszerűség, hiszen az a gondolat, hogy az európai egység létrehozását a német-francia unióval kell kezdeni tőle származott. A fenyegető amerikai túlsúlyt egy egyenrangú európai államszövetség létrehozása útján akarta kivédeni, de ennél tovább nem akart menni. Coudenhove-Kalergi föderalista kollégáival ellentétben úgy gondolta, hogy mindaddig támogatni kell de Gaulle politikáját, ameddig az a német-francia kibékülést és az európai államok közötti szövetség létrehozását célozza, hiszen mindez egybeesik a Páneurópa-mozgalom céljaival is. Ezzel magyarázható, hogy Coudenhove-Kalergi többször is kísérletet tett arra, hogy de Gaulle-t megnyerje Európa egyesítőjének. Sőt még a Páneurópa Unió tiszteletbeli elnöke címet is felajánlotta neki, ezt azonban de Gaulle visszautasította.

Érdekes ellentmondásnak tűnik mindez a föderalista politikai gondolkodó részéről. Coudenhove-Kalergi ugyanis világosan látta, és nyíltan hangsúlyozta is, hogy sok kérdésben alapvetően nem egyeznek a nézetei a nemzetállamok túlélésére koncentráló de Gaulle nézeteivel. Hangsúlyozta, hogy ő maga változatlanul és következetesen egy olyan szövetségi állam (Bundesstaat) létrehozását tekinti céljának, amelynek „kantonjai” az európai nemzetállamok. A tagállamok közös kül, védelmi, gazdasági és pénzügyi politikát folytatnak nemzetek feletti intézmények irányításával. Ugyanakkor a nemzetállamokra tartozó ügyekben önállóságot élveznek, miként a svájci kantonok. Rámutatott arra, hogy de Gaulle ezzel ellentétben olyan szuverén államok szövetségékként képzelte el Európát, amelyek a teljes szuverenitásuk megtartásával kormányközi tárgyalások útján koordinálják a közös érdekeket minden területen.¹⁷ A közöttük levő alapvető nézetkülönbségeket világossá téve azonban mégis támogatta de Gaulle-t mindaddig, amíg a német-francia barátsági szerződést létre nem hozta, és a gazdasági integráció által elért eredmények

¹³ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Eine Idee erobert Europa. Meine Lebenserinnerungen. 319-320, 322, 335. old.

¹⁴ Uo. 341-342. old.

¹⁵ Uo. 327. old.

¹⁶ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Ein Leben für Europa. Kiepenheuer - Witsch, Köln – Berlin, 1966. 335-348. old.

¹⁷ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Ein Leben für Europa. 344. old.

és intézmények fenntarthatók voltak. Coudenhove-Kalergi remélte, hogy a de Gaulle által kiprovokált kormányközi fordulat utólag még orvosolható lesz egy föderalista fellendülés időszakában, amikor megerősödik az Európai Parlament.

Európa újraegyesítése

Élete utolsó nagy programját Coudenhove-Kalergi gróf 1962-ben a Páneurópa-mozgalom születésének 40. évfordulója alkalmából közzétett üzenetében¹⁸ hirdette meg. Ez Európa újraegyesítésének a programja volt. A hidegháborús körülmények és az atomháború veszélye miatt Coudenhove-Kalergi felszólította az európai embereket és politikusokat, hogy kezdjenek békés tárgyalásokat és teremtsék meg a békés együttélés feltételeit. Mindvégig amellet foglalt állást, hogy a „vasfüggöny” nem Európa határát jelenti, hanem egyszerűen csak két részre vágja Európát. A közép-európaiak is Európához tartoznak, s harcuk az európai föderáció megteremtéséért Magyarországon kezdődött el 1956-ban: „A magyar fiatalok 1956-ban Európáért harcoltak a budapesti barikádokon az orosz tankok ellen. Nem voltak olyan naivak, hogy azt higgyék, hogy a Szovjetunió és az Európai Közösség közé ékelődött kis Magyarország egyedül békés és független életet tud teremteni. Így nem csak a kisebb magyar hazájukért harcoltak, hanem egyúttal a nagyobb hazájukért, Európáért is.”¹⁹

Coudenhove-Kalergi gróf tehát hitt abban, hogy Európa újraegyesítése megoldaná az európai kultúra válságát: ha az európaiak véget tudnak vetni a hidegháborúnak, és létre tudják hozni az európai demokratikus föderációt, megmentik az európai civilizációt. Két alternatíva volt tehát szerinte: Vagy atomfelhők áradatában elpusztulni, vagy újraegyesülni. Az újraegyesült Európa a Keleten és Nyugaton található „gyermekeivel”, Oroszországgal és az Amerikai Egyesült Államokkal együttműködve megeremtheti a békés és virágzó jövőt.²⁰

*

Coudenhove-Kalergi hitt abban, hogy joggal lehet beszélni európai nemzetről, mely kialakulóban van. Mindezt arra az egész munkásságát motiváló hitre alapozta, hogy Európa egy vallási, kulturális és történelmi sorsközösség. Van eszmei, politikai és kulturális története, melyet a kulturális, a művészeti és az ideológiai áramlatok egymásrahatása bizonyít. Az egységet a sokféleségben a szellemi és a kulturális összetartozás jelenti tehát, melyet a gazdasági együttműködés során fokozatosan kialakuló európai jog és demokratikus európai intézmények egyre jobban megfognak erősíteni. Így a nemzetállamok demokratikus föderációja kialakulásához vezető hosszú út elvezet az európai identitástudat kialakulásához. Hitt abban, hogy eljön majd a pillanat, amikor az európai állampolgárok létrehozzák az európai alkotmányt, mely véglegesíti a nemzetállami széttagoltsággal való szakítást: létrejön a demokratikus európai föderáció, mely az emberek valóságos érdekeit képviseli.²¹

Coudenhove-Kalergi európaisága tehát identitásvállalást jelent a békés világföderáció részét képező európai demokratikus föderalista alkotmányos szövetségi politika intézményei kialakulásához vezető hosszú úttal. Európai föderalizmusa pedig az államjog, az európai jog, a nemzetközi jog és az emberi jogok harmóniája alapján a folytatható békés utak megtalálását jelenti. E gondolkodás egyetemes kulturális értékeit tovább kellene kutatni és gondolni.

Bóka Éva

---

¹⁸ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Die Wiedervereinigung Europas. Verlag Herold, Wien, München, 1964. 7-21. old.

¹⁹ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Eine Idee erobert Europa. Meine Lebenserinnerungen. 351. old.

²⁰ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Die Wiedervereinigung Europas. 21. old.

²¹ R. N. COUDENHOVE-KALERGI: Die europäische Nation. Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1953.